

Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista.

Sm. *karsia* ~ germ. **skardian*¹

Jorma Koivulehto

Suomessa ja muissa itämerensuomalaisissa kielissä on tunnetusti huomattava määrä vanhoja germaanisista lainasanoja. Niiden äänneasu edellyttää lainanantajapuolella usein niin vanhaa kielimuotoa, että sitä nuoremmiksi jäävät germaanisten kielten varhaisimmatkin kirjoitetut muistomerkit. Nämä vanhat lainat ovat esillä jokaisessa germaanisten kielten historiaa käsittelevässä teoksessa ja esimerkkejä luetellaan. Sanat ovat germaanisella puolella hyvää äännehistorian havaintoainesta, suomi kun on noista kaukaisista ajoista lähtien muuttunut äänneellisesti paljon vähemmän kuin germaaniset kielet, ja germaaniset originaalit siten usein kuultavat suomalaisten muotojen läpi.

Näiden lainakosketusten alku sijoitetaan tavallisesti Kristuksen syntymän tienoille; tämä tietää sitä, että vanhimmat lainat ovat kantagermaaniselta ajalta — mikäli katsomme yleisen käytännön mukaan tuon ajan ulottuvan Kristuksen syntymän tienoille tai vuosisadan pari sen tälle puolen. Tätä mieltä ovat olleet esim. Setälä, Collinder ja Öhmann. Hans Fromm, joka on viimeksi perinpohjaisimmin paneutunut lainasanojen ikäkysymykseen laajassa tutkielmassaan »Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen», tulee seuraavaan tulokseen: »Die Musterung ergibt, dass der früheste Zeitpunkt, den wir anzusetzen genötigt sind, die Zeit um Christi Geburt oder vielleicht etwas davor ist.» (Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 88, 1957/58, s. 308).²

Germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin ja niiden alkamisen ajankohtaan on tutkimuksessa jatkuvasti kiinnitetty huomiota, uusia impulsseja on tullut lähinnä germanistisen tutkimuksen ulkopuolelta. Kaikki eivät ole tyytyneet mainittuun ajanmääritykseen. Kustaa Vilkuna on tutkimuksissaan vähitellen

¹ Kirjoitus vastaa pienin selvennyksin ja lisäyksin (lähinnä alaviitteet) saksaksi pidettyä lectio praecursoriaa tekijän väitöskirjan ('Jäten' in deutschen Mundarten. Wortgeographisch-etymologische Untersuchungen) puolustustilaisuudessa Helsingin yliopistossa 20. 2. 1971.

² Fromm itse on sitä mieltä, että lainoja ei tarvitse pitää kantagermaanisina, mutta hän näyttää kantagermaanisuuudella ymmärtävän varhaisempaa vaihetta, aikaa, jolloin germaanit muodostivat yhden kansakokonaisuuden. Vaikka sana äänneellisesti ottaen ei eroa kantagerm. muodosta, sen ei Frommin mielestä silti tarvitse olla tältä kantagermaaniselta ajalta peräisin. Oikeastaan Fromm haluaisi välttää koko termiä kantagermaaniminen (vrt. mts. 306, 97—).

päätynyt siihen näkemykseen, että kontaktit ovat alkaneet huomattavasti aikaisemmin kuin yleensä on otaksuttu. Pronssikausi on Länsi-Suomessa, sen rannikkovyöhykkeellä, pääpiirteissään skandinaavinen. Kirjoituksessaan »Sanoja niityltä niitetyltä. Huomioita suomalais-germaanisista kosketuksista» (Vir. 1970 s. 256—276) hän tiivistää näkemyksensä seuraavasti (s. 273): »Edellä esittämäni on hyvässä sopusoinnussa uusimman arkeologisen tutkimuksen kanssa edellyttäen kuitenkin, että kielelliset germaaniset kosketukset siirretään ajassa huomattavasti kauemmas taaksepäin kuin mitä yleensä on totuttu olettamaan; alku on siirrettävä ensimmäiselle eskristilliselle vuosituhannelle, ehkä toiselle saakka. Enää ei ole syytä puhua itämerensuomalaisten siirtymisestä idästä samoten germaanien naapuruuteen johonkin Itämeren itäpuolelle, vaan on puhuttava germaanisen kansan tai heimojen ekspansiosta »kantasuomalaisten» keskuuteen: kehittyneet miesjärjestöt alistivat muinaiskylät jo varhain verovelvollisikseen samaan tapaan kuin myöhemmin oli lapinkylien laita ja kuten syrjäänit ovat tehneet samojedien kotakunnille, venäläiset syrjääneille jne., viimeksi myös siirtomaiden valtiat alkuasukkaille. Voimakkaampi käytti heikompa hyödykseen. Germaaninen vallasluokka eläi vuosisadat itämerensuomalaisten parissa kestitysveroa nauttien.»³

Vilkuna näkee germaanisen vaikutuksen siis superstraattivaikutuksena: germaanit muodostivat ohuen yläluokan, joka verotti rahvasta, otti siltä uskollisuuden takeeksi panttivankeja — panttivankien otto oli yleinen järjestelmä muinaisina aikoina —: *kihlakunta* on ilmeisesti ollut 'panttivankikunta' (vrt. germ. **gīsla-* > saks. *Geisel* 'panttivanki'). Näiden muinaisten germaanien kotipaikan Vilkuna sijoittaa lähinnä Skandinaviaan, Ruotsiin, Gotlantiin. — Tänne viittaa mm. vanha auratyypimme ja itse *aura*-sana (ks. myös Kalevalaseuran vuosikirja 48 s. 115—116, FUF 36 s. 1—20).

Vilkuna tarkastelee lainasanoja antoisasta näkökulmasta, hän sijoittaa ne tiettyyn elämänpiiriin, tietyn talousmuodon puitteisiin. Rehunhankinnan piiriin kuuluvat esim. *niittää* ja *kerpo* (Vir. 1970 s. 256—261). Heikkokasvuilla luonnonniityillä niitetty heinä ei lähestulkoonkaan riittänyt karjan rehuksi pitkän talven aikana, talvirehuna lehdekset olivat ensi sijalla. »Niittäminen» oli siis suurelta osalta lehdeksien leikkaamista: germaaninen intensiivis-iteratiivinen verbimuoto *snittōn (vielä vanhempi muoto olisi **snittān!*) tarjoutuu tätä taustaa vasten katsottuna luontevasti suomen *niittää*-verbin originaaliksi; tämä Vilkunan esittämä etymologia on äänteellisesti parempi kuin vanhempi jo Ahlqvistin esittämä rinnastus suoraan germaaniseen vahvaan verbiin (*snīpan 'leikata'). *kerpo* johtaa germaaniseen substantiiviin **kerbon-* (ruotsin *kärve*

³ Kestitysveron kannon yhteyteen näyttää viittaavan suomen *tarita* (*tarjo-*): vrt. germ. *tarjan, josta mm. saksan *zehren*; vanhemmassa kielessä (*ver*)*zehren* merkitsi mm. 'kestittää, maksaa toisen puolesta' (keskiyläsaksan *zere f.* 'ruoka, kulut (ruoasta, juomasta)' voidaan palauttaa muotoon **tarjō f.*). Käsittelem tätä ja muita uusia rinnastuksia lähitulevaisuudessa aikakauslehdessä Neuphilologische Mitteilungen (Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II).

'lyhde'), joka kuuluu verbin **kerfan* 'leikata' pesyeeseen. — Nykynorjassa sana voi vieläkin merkitä lehtikerpoa (Torp, Nynorsk etym. ordbok s. 275). Yhdistelmä ei siis kaipaakaan sen edessä aikaisemmin viljeltyä kysymysmerkkiä.

Vilkuna piirtää linjan puusta ruuhon. Samanlaista puun ja ruuhon välistä yhteyttä olen käsitellyt väitöskirjassani: vrt. esim. alasaksan *luken* 'kitkeä', ruots. murt. *luka* 'kitkeä' mutta myös 'karsia puita' ja mr. *luk* 'ruoholaidun' (oikeastaan 'niitto' tms.).

Arkeologi Unto Salo on käsitellyt lectio praecursoriassaan v. 1968 germaanisuomalaisia kosketuksia arkeologian näkökannalta, hän edustaa ikäkysymyksessä samanlaista näkemystä kuin Vilkuna: »— niiden kontaktien alkamista, joiden tuloksena kantasuomeen omaksuttiin joukko germaaniaisia lainasanoja, ei voitane mitenkään sijoittaa ajanlaskun vaihteen tienoille. Tuhatkunta vuotta varhaisempi ajankohta sopii arkeologiseen materiaaliin paljon paremmin ja nimenomaan raudan tunnetuksi tulo esiroomalaisella ajalla mielestäni vaatii ajoittamaan varhaisimmat germaanisat lainasanat ainakin viimeisen esikristillisen vuosituhannen puolivälin vaiheille. Kysymyksessä ovat tällöin skandinaaviset kosketukset, sillä kantasuomalaisien yhteydet goottilaisalueelle solmiutuvat vasta ensimmäisellä vuosisadalla ajanlaskun vaihteen jälkeen.» (Kalevalaseuran vuosikirja 49 s. 227.)

Kantasuomen äännehistorian kannalta germaanista vaikutusta on tarkastellut jo aikaisemmin itämerensuomalaisien kielten tuntija Lauri Posti (FUF 31, 1953, s. 1—91). Hän osoittaa, että monet kantasuomen äänne muutokset selittyvät luontevasti olettamalla germaanista superstraattivaikutusta niiden aiheuttajaksi. Hän on myös pitänyt mahdollisena, että suomen astevaihtelukin on syntynyt tämän superstraattivaikutuksen alaisena. Posti lähtee selityksessään liikkuvan indoeurooppalaisen sanapainon germaanisessa kantakielessä aiheuttamasta ns. Vernerin laista: sanansisäinen ja sananloppuinen, alun perin soinniton spirantti soinnillistui heikkopainoisessa asemassa. Jossain määrin kaksi-kieliset germaanit sovelsivat Vernerin lakiaan suomea (tietyin äännesubstitutioin) puhuessaan, suomalaiset vuorostaan jäljittelivät tätä puhetapaa.⁴ Selitys näyttää edellyttävän sangen varhaista kosketusten alkua, tätä mieltä on ainakin Fromm, joka kirjoittaa: »Wenn die Verlegung des Drucks auf die Stammsilbe das 'Urgermanische' konstituiert, ist der Wechsel vor-urgermanisch. D.h. mit anderen Worten, Posti wäre da angelangt, wo er sich Karstens vollsten Beifall verdienen könnte.» (Fromm, mts. 221.) — T. E. Karsten oli kuten tunnettua sillä kannalla, että vanhimmat lainasanat ovat Kristuksen syntymää huomattavasti varhaisemmalta ajalta peräisin.

Eri tahoilta tarkastellen on siis mahdollista päätyä oletamaan lainakosketukset varhaisiksi tai ainakin pitämään niiden varhaisuutta varteenotettavana mahdollisuutena. — Mitä tähän voisi lisätä germaaniselta kannalta katsoen?

⁴ Fromm ei katso Postin astevaihteluteoriaa pitäväksi: mts. 240.

Aluksi on sanottava, että ajanmäärityksessä on pyritty saamaan selville terminus ante quem. On siis määritetty, kuinka vanhoja vanhimpien lainasanojen v ä h i n t ä ä n pitäisi olla; on määritetty ajankohta, johon mennessä sanojen (tai tietyn sanan) on täytynyt lainautua. Ei kuitenkaan voi ilman muuta pitää mahdollottomana, että sanat ovat vanhempia, jotkut jopa huomattavasti vanhempia.⁵

Suomen kannalta katsoen on pystytetty eräs terminus post quem: ei ole löydetty yhtään germaanista lainasanaa, jossa näkyisi kantasuomen äänteenmuutos *ti > si*. Sitä vastoin on tunnetusti balttilaisia lainoja, joissa tämä muutos näkyy: sm. *silta* ~ liett. *tiltas* 'silta', sm. *morsian* ~ liett. *marti* 'morsian'. Juuri tämän ilmiön perusteella katsotaan balttilaisten kosketusten alkaneen ennen germaania. Jos löydettäisiin germaaniakiin lainasanoja, jotka olisivat ehtineet ottaa osaa kyseiseen äänteenmuutokseen, ei kai ainakaan suomen äännehistorian kannalta voitaisi vanhimpia germaania kosketuksia luokitella nuoremmiksi kuin balttilaisia.

Käsittelen seuraavassa tapausta, joka näyttäisi viittaavan germaanisten kosketusten alkamiseen ennen *ti > si*-muutosta.

Verbi *karsia* merkitsee suomessa lähinnä puiden leikkaamista, typistämistä, niiden oksien poishakkaamista: *karsia puu(ta)*, *karsia oksia*, *karsittu puu* 'arbor putata'. Verbi voi merkitä myös ihmisruumiin typistämistä, silpomista. Kantelettaressa kuvataan varkaan rankaisemista näin (Lintujen käräjät):

Ei saa sääliä varasta,
Tahi korvat karsitahan
Tahi kaula katkotahan
Pää pahoin menetetähän.

Korvien leikkaaminen oli vanha rangaistus varkaalle. Ihmisruumiin silpominen oli yleensäkin rangaistusmuotona tavallinen. Sanakirjasäätiön kokoelmista löytyy Kantelettaren formulaa vastaava ilmaisu muistiin merkittynä Yläneeltä: *varkailta korvat karsitahaan*. Merkitykseltään lieventyneenä *karsia* voi merkitä lähinnä vain puhdistamista: *karsi korvasi*, *pese silmäsi* (Lönnr., myös Oulusta muistiin merkitty), vrt. saksan *putzen*-verbin käyttöä; *Bäume putzen* 'karsia puita', tavallisimmin *putzen* merkitsee kuitenkin 'puhdistaa': *die Ohren putzen*. *karsia*-verbin jossain määrin kuvaannollinen käyttö, 'supistaa, poistaa valikoiden' on tunnettu: *karsia karjakantaa* (NS) — murteittain *karsia* merkitsee myös mm. 'raapia' ja 'kivistää'.⁶

⁵ Tämän ei heti tarvitse merkitä esigermaanisista kosketuksista puhumista: ns. kanta-germaaninenkin ajanjakso tarjoaa paljon liikkumatilaa taaksepäin. — Esigerm. lainoista Öhmann on huomauttanut, ettei tutkimuksen tässä vaiheessa voida kategorisesti väittää niitä mahdolltomiksi (Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. 1. Philologisch-historische Klasse 1954 Nr. 2 s. 21).

⁶ Mm. *karsia*-verbiä käsittelee Irmeli Müllerin pro gradu -kirjoitus »Suomen reumaattista kipua merkitsevistä verbeistä» (1956, Sanakirjasäätiö).

Vertaan *karsia*-verbiä germaaniseen verbiin **skardian*, joka on faktitiivi adjektiivista **skarda-*. **skarda-* taas puolestaan on verbaaliadjektiivi verbivartalosta **sker-* 'leikata': germ. **skeran*, josta on saatu suomen *keritä*.

Muinaissaksilaisen *Heliand*-eepoksen (800-luvulta) kirjoittaja käyttää tätä adjektiivia — muinaissaksissa *skard* — kuvatessaan laveasti, miten Pietari sivaltaa miekalla ylimmäisen papin palvelijalta pois oikean korvan: *skard* kuvaa posken tilaa korvan poisleikkaamisen jälkeen:

4877 thiu hlust uuard imu farhauuan: he uuard an that hōbid uund,
that imu heruddrōrag hlear endi öre
beniuundun brast; blöd aftar sprang,
uuell fan uundun. Tho uuas an is uuangun skard
the furisto thero fiundo — —⁷

Tho uuas an is uuangun skard (the furisto thero fiundo): 'silloin hän (vihollisista ensimmäinen) oli poskeltaan *skard*' siis 'silvottu, haavoittunut', poskeen elimellisesti liittyvä osa, korva, oli poissa.

Tässä näkyy **skarda*-adjektiivin keskeinen merkityssisältö: 'silvottu, haavoitettu, ei enää kokonainen, siksi pienentynyt'. Muinaisyläsaksan *lidi-skart* on *murcus*, 'joka on leikannut itseltään peukalon, jotta ei kelpaisi sotapalvelukseen'; toinen vastine latinan adjektiiville on *bistumplet* 'verstümmelt'. Ympärileikkauksen (lat. *circumcisio*) vastineena on mys:ssa käytetty mm. sanaa *skartlidi* (nykysaksan *Beschneidung*), vastakohta, »ympärileikkaamattomuus» on vastaa-vasti *ganzlidi* sananmuk. 'kokojäsenisyys'. Korvien silpomista tarkoittaa mys. *ōrscarti* (Graff, Althochdeutscher Sprachschatz 6, palstat 527—528), tässä on kyse vain korvanlehden osan poisleikkaamisesta, niin että syntyy lovi — vrt. edelleen muinaisnorjan *skardr* 'lovinen, vahingoittunut, silvottu, pienennetty', *skardi māni* 'vähenevä kuu' oik. siis 'leikattu kuu, kuu, josta on otettu pala pois, saksassa vastaavasti *beschnittener Mond*, anglos. *sceard* 'viileskelty, silvottu yms.'.

Germ. **skardian* merkitsee siis sellaiseksi tekemistä, mitä adjektiivi **skarda*-tarkoittaa, siis 'ottaa leikkaamalla osa t. osia pois, tehdä johonkin kelpaamattomaksi', siis 'silpoa, typistää, haavoittaa': mn. *skerda* 'tehdä loviseksi, vahingoittaa, kalvaa, vähentää yms.', anglos. *scierdan* 'haavoittaa jne.' (ks. esim. Jan de Vries, Altnordisches etym. Wörterbuch s. 484, 490; F. Holthausen, Vergleichendes und etym. Wörterbuch des Altwestnordischen s. 248, 251; Bosworth — Toller, An Anglo-Saxon Dictionary s. 824, 837). Mys. *skerten* esiintyy kerran latinan *lancinare*-verbin vastineena ('raadella, repiä') puhuttaessa marttyyrin kiduttamisesta. Notker-munkilla verbi esiintyy merkityksessä 'tehdä pienemmäksi'. W. Braune (Althochdeutsches Lesebuch 14. p. s. 234) kään-

⁷ Käännettynä suunnilleen: Korva häneltä hakattiin: hän haavoittui päähän, / niin että miekan punaamana poski ja korva / ratkesi kuolettavaan haavaan (tai mon.); veri pirskuu / kumpusi haavasta (tai mon.). Silloin oli poskeltaan silvottu / vihollisista ensimmäinen.

tää sen 'verstümmeln, abschneiden', R. Schützeichel taas 'etwas verkleinern' (Althochdeutsches Wörterbuch s. 170).⁸

Ruumiin silpominen ja puun leikkely, sen haavoittaminen ovat läheisiä mielteitä, kuten jo sm. *karsia* osoittaa. Niinpä esim. *stümmeln* 'typistää, silpoa' merkitsee ylisaksan murrealueella myös oksien tai latvan karsimista. Vilkuna mainitsee kyseisessä Virittäjän kirjoituksessa (s. 257) ruotsin verbin *hamla* lehtipuiden latvomisen erikoisterminä. Myös Grimmin suuri saksan sanakirja tuntee saksan *hammeln*-verbillä puiden karsimisen merkityksen. Muutoin tämä germaaninen verbi merkitsee yleisemmin 'silpoa', myös 'pahoinpidellä'. Mielienkiintoinen on myös sm. *rankoa*. Se kuuluu Suomen kielen etymologisen sanakirjan mukaan *ranka*-sanan yhteyteen, *ranka* on puu, josta oksat on karsittu, *rankoa* voikin siten esiintyä karsimisen merkityksessä (Irmeli Müller s. 109—), mutta se merkitsee myös 'pidellä pahoin, tärvellä' ja (vanhemmassa kielessä ja murteittain) myös 'rangaista'; *rangaista* kuuluu myös tähän. *ranka*-sanaa pidetään germaanisena lainana, vrt. norjan *strang* t. *strange* 'pienehkön puun runko, josta latva ja oksat on karsittu'. Myös sm. *silpoa* merkitsee murteittain 'karsia' (SKES s. 729, 730, 1028).

Ihmisen jäsenet ja puun oksat ovat mielteinä samansukuisia: mn. *limr* on 'jäsen' mutta myös 'oksa', sana kuuluu siihen pesyeeseen, josta on lainana lähteisinkin myös sm. *limo* 'nuori lehtipuu, lehtipuun oksa' (SKES s. 293). 'Silpoa' on ruotsiksi *lemlästa*. Tätäkin taustaa vasten voi tarkastella rinnastusta *karsia* ~ *skardian.

Lauri Kettunen on arvellut verbiä *karsia* johdokseksi substantiivista *karsi* 'päreen, kynttilän sydämen palanut osa': päreen tai kynttilän kartta piti typistää, niistä (Vir. 1956 s. 142). Olisi todella merkillistä, jos äänteellinen samankaltaisuus olisi tässä vain sattuman leikkiä. Ajateltakoon vain esimerkiksi ruotsin kartta merkitsevää sanaa *skare* tai samaa merkitsevää mn:n sanaa *skarsl*: ne kuuluvat germ. *skeran-verbin yhteyteen. Saksan verbi *putzen* (alun perin *butzen*) merkitsee paitsi puiden karsimista myös kynttilän niistämistä, tähän kuuluu substantiivi *Butzen* 'kuivunut räkä, puun silmu yms.' ja myös 'karsi'. Suomalaisen kielitaju ei kuitenkaan mitenkään yhdistä *kartta* ja *karsimista*, *karsia* ei myöskään tietääkseni esiinny missään karren leikkaamisen merkityksessä. Myös morfologisesti yhdistelmää on pidetty epäilyttävänä⁹ (vrt. kuitenkin esim. *parsi* ~ *parsia*: SKES s. 496). Edellä esitetyn pohjalta tarjoutuu kuitenkin toinenkin ratkaisumahdollisuus: molemmat sanat on voitu lainata erillisinä germaaniselta puolelta: *karsi* voisi vastata esim. germ. muotoa **skardîn-*, johon muinaisyläsaksan tosin vain yhdyssanan jälkikomponenttina esiin-

⁸ Suhteeseen 'lovi' ~ 'karsia' vrt. lainasanaa *kerpo* ja saks. *Kerbe* 'lovi, pykälä', joka kuuluu tähän germ. pesyeeseen.

⁹ Irmeli Müllerin pro gradu -kirjoituksen tarkastaja on kirjoittanut Kettusen etymologiasta huomautuksen: »Kettusen selitys morfologisesti erittäin heikko.»

tyvä *-skarti* (ks. ed. *örskarti*, lisäksi myös *lidskarti* 'Gliederverstümmelung') on palautettavissa (vrt. sm. *rupi* ~ germ. **hrubi-*: SKES s. 878).

karsia-verbille SKES luettelee vastineet karjala-aunuksesta, lyydistä, vepsästä, vatjasta ja viron murteista. *karrelle* on annettu vastine karjalan kielestä (*karši*) ja etuvokaalinen variantti virosta, (murt.) *kärss* '(lampun, kynttilän) sydämen päähän muodostuva karsi'. Lisäksi on esitetty kysymysmerkillä varustettu rinnastus lappiin: IpVefs. *ca'rrtε* 'kova, möhkäleiksi kovettunut tuhka' jne. (ks. SKES s. 165).¹⁰

Miten sitten selittyisi se, että germ. lainasanoissa on muuten *ti* eikä *si*? Tietenkin lähinnä olisi oletettavissa, että useimmat lainasanat ovat myöhemmältä ajalta peräisin.

Voi kuitenkin myös viitata siihen seikkaan, että germaanis-suomalaiset kosketukset ovat jatkuneet meidän päiviimme saakka jokseenkin katkeamattomina, kosketukset baltteihin taas ovat jo varhain katkenneet — jos ei oteta lukuun itämerensuomalaisen alueen eteläreunaa. Voisi kai ajatella, että vanhimpia germaanisaisia lainoja on myöhemmin modernisoitu, saatettu äänteellisesti paremmin vastaamaan vielä vastineeksi tunnistettua germaanista sanaa. Tältä prosessilta olisivat tietyt sanat voineet välttyä, joko siksi, että yhteyttä germaaniseen sanaan ei enää tajuttu, tai siksi, että *s* esiintyi sanan sisässä, missä se ei siinä määrin häirinyt kuin sanan alussa.

*

Huomaan jälkikäteen, että arveluna esittämälleni rinnastukselle sm. *karsi* ~ germ. **skardin-* on löydettävissä tarkka äänteellis-morfologinen paralleeli. Adverbit *kallella(an)*, *kallelle(en)* edellyttävät nominityyppiä **kalsi*, **kallen* (SKES). *kallella*-ilmaisua vastaa ruotsin *på håll*: *vara på håll* 'olla kallellaan' (aik. myös *på hållen*), murt. myös *på t. å hälle*, tanskan *på held*. Hellquistin mukaan *häll*, joka esiintyy joskus yksinäänkin, voi olla sama sana kuin gootin

¹⁰ Muita *ti* > *si*-muutosta edellyttäviä yhdistelmiä: sm. *kärsiä* myös 'kestää, sietää', lp. (esim. Luulajan) *kier'tat* 'dulden, leiden, aushalten, sich gefallen lassen; halten (intr.), fest sein', mord. (ersä) *k'ir'd'ems* 'halten, fest sein; leiden, ertragen, beherrschen', itätser. *kertam* 'können, vermögen'. Sukukielet siis näyttävät, että tässä *ti* > *si*. Myös balttilaiset lainat ulottuvat tšeremissiin saakka ~ germ. **hardian* (esigerm. **kart-*) 'kovettaa, lujittaa' mutta sen ohella myös 'sietää, kestää': mr. *härpa* 'göra hård; hålla ut', vur. *härda* myös 'vara motståndskraftig, uthärda, tåla: vara ståndaktig, hålla ut; framhärda i något', merkityksestä 'hallita' vrt. myös kr. *kratein* 'hallita', jonka vartalo kuuluu germ. sanan yhteyteen. Etuvokaalin kannalta vrt. esim. sm. *äyräs*, murt. *äpräs* ~ (varhais)kgerm. **af(e)raz* > saks. *Ufer* 'ranta' (uusi rinnastus: ks. Neuphil. Mitt. 4 / 1971), sm. *äiti* ~ germ. **aiþin-* (> goot. *aipei* 'äiti') jne. — Sm. *lenseä*, *lensia* ~ germ. **lenþia-* (> anglos. *lide*, msaksi *lithi* 'gelind, mild', mys. *lindi* 'weich, zart, nachgiebig'). — Sm. *vaaksi*, rinnalla *vahti*, *va(a)hto*, *vahtu* ~ germ. **þwahtia-* (> mn. *þwaetti* 'pesuaine, lipeä') ~ germ. *þwahtu-*, *þwahti-* (> mn. *þwättr* 'pesu'), vrt. sm. *vahla* 'vaahto' ~ germ. **þwahla-* (> an. *þval* 'saippua', jo T. E. Karsten). Merkityksien 'vaahto' ~ 'pesuaine, lipeä' kannalta vrt. mn. *lauðr* 'lipeä; saippuavaahto, vaahto' = ruots. *lödder* 'vaahto' = kr. *loutrón* 'kylpy' (ieur. **lou-* 'pestä'). — Tässä olevat yhdistelmät ovat uusia, ja esitän ne tietyin varauksin (suomalais-lappalais-volgalainen yhdistelmä saatu SKES:sta). Tarkoitukseni on käsitellä niitä toisessa yhteydessä.

halbei yhdyssanassa *wilja-halbei* 'suosio, henkilöön katsominen', sananmukaisesti »tahdon kaltevuus, kallistuminen» (SAOB 12, H 1937). Gootin *halbei* f. on = kantagerm. **halpîn-*, joka esiintyy myös länsigerm. taholla: muinaisyläsaksan *haldi* yhdyssanassa *uo-haldi* 'rinne' (Graff, Ahd. Sprachschatz 4, 893; = keskiyläsaksan *helde*), keskialasaksan *helde*, *helle* 'kaltevuus, viettävyys, declivitas' (vain paikannimissä, Schiller — Lübden, Mnd. Wb. 2, 232), sveitsin murt. *haldi* f. 'kaltevuus, viettävyys', myös adverbialisessa ilmauksessa *inhaldi* 'den Abhang herab, abwärts' (Schweiz. Idiotikon 2, 1180). Näyttää siis vahvasti siltä, että defektiivinen *kalsi palautuu suoraan mainittuun germaaniiseen substantiiviin, joten suorana germ. lainana ei tarvitse tässä pesyeessä pitää yksin *kallas*-sanaa (: germ. *halpa-z > mn. *hallr* 'kalteva, viettävä; rinne' jne. — mistä muuten johtunee, että Y. H. Toivonen on pannut *kallas*-pesyeen germ. etymologian eteen kysymysmerkin, johtuuko se *kalsi-muodosta?). Sm. *kalsi suhtautuu germ. muotoon **halpîn-* kuten sm. *karsi* germ. muotoon **skar-dîn-*; kummatkin germ. substantiivit ovat taas puolestaan samalla suffiksilla vastaavista adjektiivista muodostettuja. — Alaviitteessä mainitut rinnastukset mukaan lukien on koossa siis jo kuusi tapausta. Pelkästä sattumasta puhumisen vaikuttaa väkinäiseltä.

Über das Alter der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. Fi. *karsia* '(Bäume) beschneiden' ~ germ. *skardian

Forma Koivulehto

Den Anfang der germ.-finnischen Lehnbeziehungen setzt man gewöhnlich um Christi Geburt an. Hans Fromm kommt (1958) zu folgendem Ergebnis: »Die Musterung ergibt, dass der früheste Zeitpunkt, den wir anzusetzen genötigt sind, die Zeit um Christi Geburt oder vielleicht etwas davor ist.»

In der letzten Zeit ist die Altersfrage wieder aufgegriffen worden, und zwar kommen die Impulse von ausserhalb der germanistischen Forschung. Der Volkskundler Kustaa Viikuna ist aufgrund seiner Forschungen zu der Auffassung gekommen, dass die ältesten Kontakte wesentlich weiter zurückdatiert werden müssen, bereits in das letzte oder vielleicht sogar in das zweite vorchristliche Jahrtausend, in die skandinavische Bronzezeit (Virittäjä 1970 S. 273). Der Archäologe Unto Salo hat in seiner *Lectio praeursoria* (1968) eine ähnliche Auffassung verfochten. — Die von Lauri Posti vorgelegte Erklärung (1953) des finnischen Stufenwechsels durch Annahme germ. Superstrateinflusses (Vernersches Gesetz) scheint auch einen recht frühen Zeitpunkt vorauszusetzen.

Der Verf. bemerkt, dass die geläufige Altersbestimmung vom Germanischen her gesehen einen Terminus ante quem darstellt: die Kontakte müssen mindestens so alt sein. Es ist aber vom lautlichen Standpunkt aus an sich nicht ausgeschlossen, dass einige Lehnwörter wesentlich älter sind.

Vom Finnischen her gesehen hat man eine Altersgrenze gesetzt: man hat kein germ. Lehnwort gefunden, das den urfi. Lautwandel *ti* > *si* mitgemacht hätte, dagegen weisen die baltischen Lehnwörter diesen Lautwandel auf.

Der Verf. legt eine Zusammenstellung vor, die Kontakte vor diesem Lautwan-

del voraussetzt: fi. *karsia* '(Bäume) beschneiden' ~ germ. *skardian. *skardian ist ein Kausativum zu **skarda-*, das in seinen altgermanischen Formen den Inhalt 'verstümmelt, verwundet, nicht mehr ganz, daher vermindert' aufweist. *karsia* und *skardian stimmen daher inhaltlich in vielem überein: vgl. ahd. *skerten* 'verstümmeln, abschneiden, verkleinern' (*lidiskart* 'verstümmelt', *skartilidi* 'Beschneidung'), ags. *scierdan* 'verletzen', an. *skerda* 'scharf machen, beschädigen, benagen, vermindern'. Auch *karsia* kann 'verstümmeln' bedeuten, und es kann überhaupt auf die enge Verwandtschaft zwischen 'verstümmeln' und 'Bäume beschneiden' hingewiesen werden: schwed. *hamla* 'verstümmeln, misshandeln' auch 'Bäume beschneiden', fi. *rankoa* 'misshandeln, (dial.) strafen', auch 'karsia'. Das Grundwort ist *ranka* 'abgeästeter Baumstamm', das offenbar aus dem Germ. stammt (vgl. norw. *strang(e)* 'entzweigter Baum'). Überhaupt weist der Bereich der Waldnutzung mehrere Entlehnungen aus dem Germ. auf.

Lauri Kettunen hat fi. *karsi* (< *karti), Gen. *karren* 'Schnuppe am Kienspan, an der Kerze' als Grundwort für *karsia* betrachtet. Es könnte sich aber um eine separate Entlehnung aus dem Germanischen handeln, etwa aus **skardin-* (vgl. ahd. *orskarti* 'Ohrverstümmelung', *lidskarti* 'Gliederverstümmelung').

Der Verf. bemerkt zuletzt, dass das defektive fi. *kalsi (: *kallellaan*, 'in geneigter Stellung, schief') ebenso wie fi. *karsi* erklärt werden kann: ~ germ. **halþin-* in schwed. *på håll* 'in geneigter Stellung', got. *wilja-halpei* 'Gunst', ahd. *wo-haldi* 'Abhang' usw. Als eine unmittelbare Entlehnung ist schon früher fi. *kallas* 'Abhang' (~ germ. *halþaz) erkannt worden.